
معرفی چند کتاب

آنچه ازین پس می خوانید معرفی اجمالی برخی از کتابهایی است که اخیراً "چاپ یا تجدید طبع شده است و گمان می رود، مطالعه آن سودمند باشد. در معرفی که مقصود اصلی "تعیین نقطه ضعفها نیست"، روشی بکار رفته است که خوانندگان علاوه بر آگاهی از شرکتهایی یا آشنائی با محتوای آن، اطلاعات مفیدی نیز بیابند.

قاسم صافی

تاریخ گسترش اسلام

تاریخ گسترش اسلام در سیزده فصل و پنج ضمیمه، مکمل فصلها، از زبان انگلیسی به فارسی ترجمه شده است.

تاء لیف سرتوماس آرنولد،

سر توماس واکر آرنولد که به نشانها و مدارک علمی بسیاری دست یافته است و از سرپرستان دایرةالمعارف اسلامی، و یکی از نویسندگان دایرةالمعارف دینی و اخلاقی هسیتیک به شمار می رود، به سال ۱۸۶۴ در شهر دون پورت انگلستان متولد شد و به سال ۱۹۳۵ م. بدرود حیات گشت. وی در زبان شناسی، تاریخ ادبیات، اسلام شناسی، و خطابه به نام بود و زبانهای مختلفی نظیر انگلیسی، عربی، سانسکریت، فارسی، هندی، فرانسوی و آلمانی و ایتالیائی را می دانست. تاریخ گسترش اسلام، حاصل تحقیقات و جمع آوری "آرنولد" از منابع اروپائی، آسیائی

ترجمه ابوالفضل عزتی

تهران،

انتشارات دانشگاه تهران،

۱۳۵۸، ۴۵۲ صفحه.

و آفریقای در باب تاریخ اسلام است و نه شرح حال حکمرانان مسلمان. اثریست که بخش وسیع تاریخ اسلام را از نظر زمان و مکان، کم و کیف، تاریخ و جغرافی، الهیات و حقوق، اخلاق و سیاست، اقتصاد و اجتماع و خصوصیات دینی و غیردینی، بررسی می‌کند. اطلاعات وی در مورد مذاهب اسلامی و مسیحی، علاقه‌وی به حقیقت و راستی، احاطه‌وی بر زبانهای عربی و شرقی، جامعیت وی در معارف سنتی و مدرن، قدرت تحقیق و شرایط و امکانات علمی وی برای مقایسه‌اسلام با ادیان دیگر مخصوصاً "با مسیحیت، زمینه‌مطلوب و تحقیقی خلق این کتاب را به عنوان "نقد تاریخی" که "شاهکارش" است، فراهم کرده است.

فصل اول و دوم کتاب توجه دارد به موضوع دعوت اسلامی و اشاره دارد که نصوص اسلامی (قرآن و سنت) هرگز تحمیل اسلام را بر دیگران و احبار پذیرش دین را بر افراد، تجویز نکرده است. در این آیات قرآن مورد استناد و دقت قرار می‌گیرد که طبق نصوص اسلامی، اگر اهلیت بر دین در اسلام، کاملاً "منع شده است.

و از همین نظر به جای پرداختن به شرح حال محمد (ص) زندگی او را به عنوان مبلغ و آورنده‌دین جدید برای بشر، بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که پیامبر، نمونه‌کامل یک مبلغ اسلامی است. و این ثمره و نمونه‌عالی است از برای روحیه‌کسانی که در صد تقلید و پیروی از آنند.

نویسنده، نشر اسلام را در مجموع مرهون فعالیت‌های تبلیغاتی مسلمانان باروشهای صلح‌جویانه می‌داند و چنین نتیجه می‌گیرد که در اسلام روحانیت حرفه‌ای و فتووالیسم روحانی در مقایسه با مسیحیت وجود ندارد و نیز تبلیغ حرفه‌ای و سازمان‌یافته و مبلغین شغلی وجود ندارد و هیچ مقام، فرد و دسته‌ای را حق وساطت بین مردم و پروردگار نیست. او موقعیت اسلام را در مناطق مختلف جهان، نتیجه‌(امر به معروف و نهی از منکر) مسلمانان معمولی می‌داند مانند بازرگانان، کشاورزان، کارگران، اهل حرفه و صنعت و دیگران.

در نحوه‌گسترش اسلام به علل و عوامل مختلف مؤثر در نضج آن، توجه خاص می‌نماید و در این باره، هر منطقه‌جغرافیایی را که زیر نفوذ اسلام قرار می‌گیرد، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد.

نویسنده همچنین در این کتاب اشاره دارد به آن که چگونه فساد و تباهی روحانیت

مسیحی و تبعیض و ظلم دولت‌های مسیحی، علت اساسی توحه مسیحیان به اسلام و گسترش آن در بین آنان شده است.

کتاب تاریخ گسترش اسلام چندین بار در لندن و نیویورک و لاهور پاکستان در سنوات مختلف به چاپ رسید و تاکنون به زبانهای عربی، اردو، ترکی و فارسی نیز ترجمه شده است.

از فصل سوم به بعد این کتاب به ترتیب نشر اسلام را در بین ملل مسیحی آسیای غربی، در بین ملل مسیحی افریقا، در بین مسیحیان اسپانیا، و فصل ششم در بین ملل مسیحی اروپای تحت حکومت عثمانی، در ایران و آسیای مرکزی، در هندوستان (شبه‌قاره هند)، در افریقا، و در مجمع‌الجزایر مالایا، تحقیق و بررسی می‌کند.

در این کتاب سر توماس آرنولد به علل پیشرفت اسلام اشاره دارد و یکی از عوامل آنرا سادگی و روشنی عقاید و اصول اسلامی می‌داند و نیز رنج و ستمی که از احکام بر قوم رفته است. او می‌گوید اعتراف اسلام به "وجود خدا" بیش از "وحدانیت خدا" است و این اصلی است که مسلمانان را به روح‌نظم و قدرت نظامی ملهم کرده و آنان را به نیروئی مقاوم و غیرقابل شکست تبدیل کرده و آنان را آماده شهادت کرده است. همچنین یکی از عوامل موفقیت دعوت اسلامی را شرایط زمانی و مکانی می‌داند.

نویسنده به فرائض مسلمانان و اصول اعتقادات و مسائل مختلف آنان در فبال اجتماع می‌پردازد و نیز نشان می‌دهد که در مجموع، مبانی و اصول اسلامی در حکومت اسلامی، صرف‌نظر از سوءاستفاده‌هایی که از حد معین آزادی و عدم تعصب اسلامی و فشارهای ظالمانه از آن شده است، آزادی زندگی دینی و اجتماعی را برای تمام پیروان خود و حتی پیروان دیگر که مالیات مربوط را برای کسب امنیت می‌پردازند، تأمین می‌کند.

از عوامل مهم دیگر نفوذ و تأثیر زندگی پیروان نزدیک اسلام بوده است که با تمام خلوص و تقوی و معنویت زندگی می‌کرده‌اند و این مورد حتی مسیحیان و سیاحان و مسافران را تحت تأثیر قرار می‌داده، به طوری که آنان که بازندگی و جوامع اسلامی تماس پیدا می‌کردند، اسلام را می‌پذیرفتند.

نویسنده از عوامل مهم در زمان معاصر که موجب رونق و گسترش اسلام می‌شود،

یکی تجدید حیات و نهضت دینی را نام می برد که از زمان نهضت اصلاح طلبانه " وهابیون " (البته به زعم او که درست هم نیست) در اواخر قرن هیجدهم آغاز شده و اکنون افریقا ، هندوستان و مجمع الجزایر مالایا را در بر دارد و دیگر عواملی چون انجمنها و جوامع تبلیغاتی اسلامی در سراسر جهان که او معتقد است در بیداری روح واقعی تبلیغات اسلامی مؤثر واقع شده است و عامل دیگر نهضت پان اسلامیسیم و وحدت اسلامی می داند که در صدد ایجاد ارتباط ، بستگی و یگانگی بین تمام مسلمانان جهان برآمده است .

* * *

پیرامون چاپ و نشر مطبوعات

این کتاب حاصل برخی تجربیات و مطالعات در امور چاپی و مطبوعاتی و کتابداری است که مؤلف به سبب خلائی که از وجود آن احساس می کرده بازبانی ساده و موجز و قابل فهم برای عموم نگاشته است . بلکه اهل قلم و اهل تحقیق و اهل درس و فحوص و محصل دانشگاهی و غیر دانشگاهی ، بتوانند به هنگام نوشتن و در محیط کتابخانه ها و در مطالعه و نشر آثار ، از آن سود جوید .

آنچه درین مجموعه تحقیقی فراهم آمده است ، در سه بخش عمده مراحل چاپ یک اثر - روش فهرست نویسی آن اثر - و روش طبقه بندی است که برابر آخرین روشهای معمول در دنیا ، تنظیم گشته است .

(کتاب - مجله - روزنامه)

و آموزش کتابداری .

قاسم صافی .

(تهران ، بی نا .) جلد اول ،

۱۳۶۰ ، ۱۳۲۲ صفحه .

ناشران آزاد ، ناشران دولتی ، چاپچیان ، روزنامه‌نگاران ، نویسندگان ، کتابداران ، کتابشناسان ، عکاسان و مسئولان میکروباکس و میکروفیلرها ، رسانه‌های جمعی و نسخه‌های خطی . و رسالت هریک .

در پایان کتاب نیز صفحاتی به نقش مجلات و روزنامه‌ها و چگونگی چاپ آنها اختصاص یافته است . در این فصل که کوتاه برگزار شده است ، خواننده می‌تواند اطلاعات کافی در مورد سازمان مطبوعات و وظایف ادارات مختلف آن به دست آورد و از روش چاپ روزنامه و مجله به طریق صحیح اطلاع گیرد .

کتاب مصور است و انواع حروف و اعداد فارسی و لاتین و زمینه‌های مختلف مربوط به جلد و حاشیه کتاب را ضمیمه دارد و در ارائه نمونه حروفهای چاپی سعی شده از کلام بزرگان انتخاب شود تا خواننده علاوه بر فراگیری نمونه‌ها ، از مایه‌های معنوی نیز برخوردار گردد .

* * *

خواننده با مطالعه این کتاب به آسانی درخواهد یافت که مطلبی چگونه برای چاپ فراهم می‌شود و نوع وسایل چاپی و حروف چاپی برای چاپ اثرش کدام است و روش سفارش کتاب به چاپخانه چگونه است و خلاصه مراحل چاپ یک اثر از حالت دستخط تا پایان چاپ و صحافی چگونه صورت می‌گیرد .

در بخش دوم سخن از فهرست نویسی (شناسنامه نویسی) برای اثر چاپ شده است . در این قسمت خواننده با روش فهرست نویسی برای یک اثر آشنا می‌شود و از چگونگی برگه‌های مختلف مربوط به یک اثر مطلع می‌گردد .

در بخش سوم انواع طبقه بندی علوم بررسی می‌گردد و از کیفیت طبقه بندی کتابها و شماره مؤلف صحبت می‌شود .

در دو بخش اخیر ، تشریح کتابخانه و چگونگی تشکیل و برنامه آن هدف نیست ، بلکه فقط توضیح کارهایی است که به روی یک کتاب انجام می‌گیرد . و به همین منظور مسأله گردش کتاب در کتابخانه به طور خلاصه و فشرده مورد بحث قرار گرفته است .

در تحلیل مطالب سه فصل فوق به ذکر مواردی نیز پرداخته می‌شود که به مناسبت در رابطه با موضوع کتاب است . مثل کتابخانه ها ، صحافان ، کتابفروشان ،

کتاب سبز

اخیراً "دفتری" رقععی "بهرنگ سبز و بانام
"کتاب سبز" حاوی مجموعه مقالاتی به قلم سرهنگ
معمار القذافی رهبر لیبی و سیلهٔ مؤسسه انتشاراتی
و مطبوعاتی واژه نشر یافته است.

مجموعه مقالات این دفتر قبلاً "به زبانهای
مختلف و زنده جهان ترجمه شده و اینک ترجمهٔ
فارسی آن در اختیار است. این کتاب که بی هیچگونه
شرح و تفسیر منتشر شده است، در سه فصل عمده
فراهم آمده است.

فصل اول در باب "حل مشکل دموکراسی"
و چگونگی برقراری حاکمیت مردم.

فصل دوم در حل مسأله اقتصادی و موضوع
سوسیالیسم.

فصل سوم با عنوان سومین نظریهٔ جهان در
زمینه مسائل اجتماعی.

"دموکراسی" یا به تعبیر قذافی "حاکمیت
مردم" پایه اساسی سومین نظریهٔ جهان در نوع
حکومت است. او مشکل اساسی را در تحقق حاکمیت
مردم، عوامل حکومت می داند که برای بدست
آوردن قسدرت به هر نوع مبارزه اعم از مسلحانه یا
مسالمت آمیز یا مبارزهٔ طبقاتی، قبیله‌ای،
حزبی یا فردی، تمسک می جویند. زیرا نتیجهٔ
اینگونه مبارزه‌ها همواره به پیروز شدن عوامل
حکومت خواه فرد یا گروه یا حزب یا طبقه...
می انجامد که به واقع شکست ملت یا شکست دموکراسی
است.

به قلم معمار القذافی.

تهران

مؤسسه انتشاراتی و مطبوعاتی واژه،

۱۳۵۹، ۱۹۲ صفحه

به دنبال همین مطلب در موضوع مجالس قانونگذاری، ضمن تحلیل‌های اعلام می‌دارد که مجالس قانونگذاری، ستون دموکراسی سنتی مدرن حاکم بر جهان امروز است و اعضای آن از طرف مردم نمایندگی ندارند و یک نیرنگ و دروغ در قبال ملت بیشتر نیست. قذافی درین کتاب معتقد است که مجالس قانونگذاری، قدرت‌های غیابی هستند و دموکراسی را پایمال می‌کنند. و بلکه ظالمانه‌ترین دیکتاتوری‌هایی که دنیا به خود دیده است، در سایه مجالس قانونگذاری، بوجود آمده است.

در مورد احزاب یقین دارد که حزب عامل دیکتاتوری مدرن حکومت بشمار می‌رود و نظام حزبی، دموکراسی را ساقط می‌کند و آنان که بسه حزب روی می‌آورند، خیانت می‌کنند. مراجعه به آراء عمومی را یک، فریب‌کاری در برابر دموکراسی می‌داند، زیرا در نظرخواهی، افراد را مقید به (آری) یا (نه) کرده‌اند و این مطلب با اراده اشخاص مغایرت کامل دارد و دلیل قبول یا عدم قبول آنها مشخص نیست و این بدترین وحداعلابی نظام دیکتاتوری است که متأسفانه جهان بر آن مقید است.

قذافی راه حلی را که در نظام حکومتی پیشنهاد می‌کند بدین صورت است که عوامل حکومت نباید آنهایی باشند که فقط قسمتی از مردم و عوامل مبارزه و اختلاف را تشکیل می‌دهند، اینها فقط گوشه‌ئی از جامعه هستند. عوامل حکومت نباید حزب یا طبقه یا طایفه و یا قبیله باشد... عوامل حکومت را باید همه افراد ملت تشکیل دهند. نمایندگی گروهی نمی‌تواند نمایندگی همه افراد ملت به شمار آید و انتخاب این نوع نماینده یک، فریب سیاسی است.

معمرفذافی در کتاب خود می‌گوید، برای اینکه بتوان شکل حقیقی دموکراسی را به وجود آورد با توجه به رعایت موارد فوق، عنایت و اعتقاد به کنگره‌های خلقی و کمیته‌های مردمی تنها وسیله، تاءمین دموکراسی مردمی است و برای این منظور در هر کجا باید کمیته تشکیل شود.

معمرفذافی در بحث قانون نیز به این کنگره‌های خلقی بنیادی و کنگره عمومی اشاره دارد و آن را واضع و ناظر بر قانون می‌داند و شکل دیگر آنرا دیکتاتور می‌شناسد. قانون حقیقی را برای هر جامعه، عرفیادین اعلام می‌دارد و هر کوشش دیگر را برای تدوین

قانون برای هر جامعه که خارج از این دو مصدر باشد، باطل و غیر منطقی می‌شمارد. به همین نظر است که قوانین اساسی با تغییر عوامل حکومت تغییر می‌کند و این بدان علت است که قانون اساسی برخلاف قانون طبیعی (قانون ثابت)، بازچشمه عوامل حکومت و قائم بر منافع آن است.

فصل دوم کتاب سبز، خلاصه می‌شود در مسائل اقتصادی و راه حل مشکل کار و دستمزد، یعنی رابطه بین کارگر و کارفرما و بین مالک و تولیدکننده و نیز حل مشکل مالکیت خصوصی اعم از زمین، خانه و غیره در یک جامعه دموکراسی. نویسنده در هر حال معتقد است که "مزدبگیر" نباید در جامعه باشد، بلکه شریک بودن را توصیه می‌کند. چه دستمزد بگیران هر اندازه که حق الزحمه دریافتی شان خوب بشود و بالا برود، باز هم نوعی بنده زر خرید هستند.

او عوامل تولید اقتصادی را از دیرباز تا کنون ناشی از عوامل: مواد تولیدی، وسایل تولید و تولیدکننده می‌داند و معتقد است این سه از هم تکفیک ناشدنی هستند و هر کس که در این زمینه فعالیت دارد شریک محسوب می‌شود و کلماتی به نام کارگرو مزدبگیر از این قبیل الفاظ مردودی بیش نیستند.

در زمینه مسکن نیز عقیده دارد که چون مسکن اساسی ترین نیازمندی یک فرد و خانواده است، نباید مسکن یک فرد در تملک دیگری باشد. بلکه باید هر فرد مالک خانه‌ای باشد که در آن سکونت دارد.

بنابراین، هیچ کس حق ندارد خانه‌ای زائد بر احتیاج خود و یا ورثه‌اش به منظور احاره دادن بنا کند و از همین استدلال است که اضافه می‌کند هر کس باید کار منزل خود را بکند و خدمتکاران خانه‌ها باید از حالت بردگی درآیند و در کارهای تولیدی مادی خارج از خانه‌ها شریک شوند تا بتوانند در تولیدات مادی سهیم باشند.

فصل سوم کتاب سبز به بخش اجتماعی شامل خانواده، قبیله، ملت، زن، اقلیت‌ها، سیاه‌پوستان، آموزش و پرورش، موسیقی و هنر، و ورزش و سوارکاری و نمایش، اختصاص دارد. مجموعه مطالب یاد شده که عملی بودن و صحت و سقم آن فعلاً "ملمح نظر نیست"، به اختصار در کتاب برگزار می‌شود و نتایجی در اداره کشور، ارائه می‌دهد.

فلسفه تاریخ از دیدگاه قرآن

آنچه محتوای این کتاب را فراهم آورده است برداشت هائی است در حد خود دقیق و فشرده و علمی از آیات قرآن و ایدئولوژی اسلامی و سیر حرکت اسلام در ادوار مختلف با بیانی بلیغ و رسا و قابل فهم .

اینکه به غلط عادت‌مان داده‌اند ریشه و اساس هر نوع تفکر علمی و بینش واقع‌گرایی را به تمدن و فرهنگ، غرب نسبت بدهیم در این کتاب بررسی می‌شود و زبان و منطق قرآن و نظام فکری و جهان بینی اسلام چون حقیقتی تابناک و برنده، عرضه می‌گردد .

مؤلف در این کتاب قرآن را مبنای سخن‌ها و استدلالات فلسفی - تاریخی خویش قرار می‌دهد و پس از آنکه از محیط زندگی، مظاهر خلقت و جریانات طبیعی و تاریخ زندگی انسان و اقوام و تمدن‌ها و کشف و شناخت قوانین و حقایق عالم و غیره سخن می‌گوید، آیات قرآن را به عنوان شاهد می‌آورد و سعی بر آن دارد که با ادله علمی به تحلیل آن بپردازد .

نویسنده قرآن را کلید و مبنای لازم برای طرح نظام‌های اجتماعی - اقتصادی و بنای ساختمان یک جامعه آزاد در هر دوره تاریخی می‌داند و اینکه تفسیر و تجزیه و تحلیل تحولات تاریخی باید بر مبنای اصول ارائه شده اسلام، در هر زمان

حبیب‌الله پایدار

تهران ، انتشارات مسلمان ،

۱۳۵۸ ، ۳۱۵ صفحه .

توسط متفکرین و مفسرین صورت پذیرد. نویسنده در تحلیل مطالب خود به واقعیت‌های تاریخی اهمیت اساسی می‌دهد و سعی دارد از داوریه‌های ذهنی که ناشی از جهل است پرهیز کند و همین عمل را نیز برای محققان این طریق توصیه می‌کند.

در این کتاب به نهضت‌های مختلف اسلامی در طول تاریخ اسلام اشاره می‌گردد و از علل بروز این نهضت‌ها و پیروزیها و شکست‌ها، موشکافانه یاد می‌شود. همچنین از رهبری اصیل نهضت‌های بیداری و ضد استعماری و استبدادی جوامع اسلامی و اینکه چگونه باز این رهبری در دست قشرهای بورژوازی ملی و خرده مالکین باقی می‌ماند و دیگر اینکه چگونه نیروهای برخاسته از مردم آماج ضربات کوبنده عوامل استعماری و ارتجاعی قرار می‌گیرند. بنظر نویسنده شکست‌ها و ناکامیهای نهضت‌های اخیر ناشی از فقدان یک نظریه علمی مدرن در چارچوب جهان بینی و دید تاریخی قرآن خلاصه می‌شود. به یقین مؤلف هم اکنون اسلام با دینامیسم خاص خود و با برخورداری از یک سلسله اصول اساسی صریح در این زمینه می‌تواند پشتوانه فکری عظیمی برای مبارزه علیه هر نوع استعمار اقتصادی و سلطه طبقاتی فراهم آورد و حاکمیت مردم را بر همه شؤون اقتصادی و اجتماعی جامعه ایجاد کند. همانطور که به گواه تاریخ نقش اساسی را در فراهم کردن شرایط ذهنی انقلابات آزاد پخواهانه و ضد استبدادی در ممالک اسلامی بازی کرده است.

کتاب فلسفه تاریخ از دیدگاه قرآن، استنباطهای پراکنده ایست در جهت ارائه یک طرح از جهان بینی تاریخی اسلام و نظریه مربوط به مالکیت و سرمایه و کار که کاربرد آن از اهم وظایف متفکرین مسلمان و در نهایت پیروزی حرکت‌های مردمی و شیعی خواهد بود. بطوریکه تحقق آن شرایط تشکیل امت واحد جهانی را برپایه وحدت در عقیده و راه و اشتراک و برادری و حقوق طبیعی و انسانی و برخورداری از نعمت‌های طبیعی مساعد فراهم خواهد کرد و بزعم نویسنده روابط بین انسانها برپایه عدل و تقوی و کار سودمند اجتماعی و رقابت و مجاهده و در پیمودن مراحل بالاتر تکامل و کشف اسرار طبیعت و سلطه بر نیروهای آن و وصول به کمال وجودی و قرب به کمال مطلق استوار خواهد شد.

در خدمت و خیانت روشنفکران

این کتاب متن منقح و کامل و سانسور نشده، جلد سوم رساله‌ای است و احدها در گذشته با کیفیتی نازل و مخدوش به بازار عرضه شده است. رساله‌ای در خویشتن‌شناسی و فرهنگ‌ایرانی، رساله‌ای که "سه مقاله دیگر" جلد نخست آن بود و "غرب - زدگی" جلد دومش.

به قلم

جلال آل احمد

"در خدمت و خیانت روشنفکران، عنوان آخرین بازنویس مبارز راستین مرحوم جلال آل احمد بر محور روشنفکری است و در هفت فصل و یک درآمد و یک سخن پر بار سوای پیامهای دیگر کتاب، تحریر یافته است. محتوای کتاب سخن از روشنفکر و روشنفکری، تعریف‌ها و تعبیرهایش، انواع و نمونه‌هایش و شجره‌نامه‌اش و کیفیت استمرارش در زمانها و مکانهاست. و به گفته نویسنده طرح مطالبش به انگیزهٔ "حونی است که در ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ از مردم تهران ریخته شد و روشنفکران در مقابلش دست‌های خود را به بی‌اعتنائی شستند."

تهران، انتشارات رواق،

۴۳۲ صفحه.

کتاب حاصل نقادی و قضاوت صاحب‌نظران با اصالت و صلابتی است که مرحوم آل احمد قبل از چاپ از آنان نظر خواسته است و از راه اعتنا به همین نظرات طرح صد و اندک صفحهٔ نخستینش در چهار صد و سی و دو صفحه انتشار می‌یابد. این کتاب معیار و ترازوی دقیق و سنجیده، عینی و عملی است از نظامیان و روحانیان

حیبه ها و حزب ها، روشنفکران سنتی و امروزه روز، غربی و چینی، خودی و بیگانه با آثار تخمینی مشاغل روشنفکری در ایران، و راهنمای تحلیلی فرازنشیبی است از نحوه عملکرد هریک و نگروی و کج اندیشی و احیانا "تجمع باهم و بردوباخت های آنان در طول تاریخ ایران از زمان میرزای شیرازی به این طرف.

در عین حال طرح سئوالها و پاسخ پرسش هایی است که نویسنده خود طرح می کند یا تصور طرح آنرا در غیر خود می بیند. مخصوصا "جائی که در نظر دارد تکلیف روشنفکر و روشنفکری را تعیین بکند و اعلام دارد روشنفکران تا چه حد در طرح ریزی آینده، یک مملکت موثرند؟ یا چرا در روزگار ما، روشنفکران نیز به همان اندازه بی اعتبار شده اند که مالکان و دونه ها و سلطنه ها؟ یا چرا روشنفکران، ایده آلها را به خاطر نان و آب فراموش کرده اند؟ و لاجرم وضع روشنفکران در قبال حکومت ها و مملکتی مثل ایران و در مقابل مذهب و در مقابل استعمار و کمپانی های خارجی.

این کتاب اساس اطلاعات بیشتر حالیه را بر ما مکشوف و معلوم می دارد و خود دائره المعارف کوچک و بهم فشرده ای است از قدمت تاریخی و مذهبی و ملی و حکومتی ایران و ریشه های بنیادی فرهنگ ملی و مذهبی و سیاسی این قوم که مطالعه آن برای ایرانی، به خصوص روشنفکر ایرانی را در شناخت خودش یاری می دهد و او را در طریق واقعیتها هدایت و سوق می دهد و امکان هر چه بیشتر وحدت و یکپارچگی قشرهای مختلف جامعه را در حراست فرهنگ اصیل ایران و حفظ و تقویت حقوق انسانی مردم ایران و طرفدار استعمار و استثمار به هر صورت و در هر شکل، فراهم می سازد.

آنچه کتاب "در خدمت و خیانت روشنفکران" را برای ما در خور بررسی و تعمق می نماید، ملاحظات زیر است:

یکی حد و حصر معنی روشنفکری و روشن بینی یا روشن دلی و اینکه چه نوع کسانی نمی توانند به قلمرو روشنفکری در آیند.

دیگر به لحاظ خاستگاههای روشنفکری که از چه پایگاههایی برخاسته و نیز طرح مشخصات اصلی اجتماعی و جنبه طبقاتی کار روشنفکران، مضافاً تعیین حدود و مشخصات اجتماعی و ارزیابی طبقات اجتماعی و توضیح موقعیت و ترکیب طبقه حاکم ایران و خطوط اصلی گردش کار در بن جامعه.

سه دیگر به لحاظ تجزیه و تحلیل فرآورده‌های مثبت و منفی روشنفکری در ایران ،
 و دست آخر به لحاظ انتظاراتی که شخص آل احمد با توجه به دیدگاه خاص خودش از
 جماعت روشنفکر دارد ، همان روشنفکر خودی که کمر به خدمت طبقات محروم بسته و زیستن تنها
 راضی نمی‌کند ، و حسابش از خیل روشنفکرانی که اگر نه عاملان مستقیم استعمارند ، خادمان
 غیرمستقیم دستگاهی‌اند که به نفع استعمار می‌گردد ، جداست .

روشنفکر خودی یا بیگانه شمولی دارد و آل احمد نمونه‌های هر یک را در طبقات
 مختلف جامعه زیرکانه و دقیق شناسائی کرده ، برمی‌شمارد . مثل دستجات روشنفکری که صفت
 خلق‌کننده و مبدع دارد چه در زمینه‌های هنری و فرهنگی و چه در زمینه‌های علمی ، از این
 دسته‌اند نویسندگان و هنرمندان و شاعران و معماران و موسیقیدانان و متخصصان عالی و
 همه کسانی که نه به قصد انتفاع شخصی و نه به خدمت مستقیم حکومت ، جان خود را در کار
 علم و فرهنگ و هنر گذاشته‌اند و سروکارشان با کلام است و ابلاغ رهبری مستلزم آن است ،
 این دسته به لحاظ این ویژگیها ، تعدادشان انگشت شمار است ، و این قلت یکی از علل بزرگ
 ناکامی روشنفکران ایران است .

یا مثل استادان و منتقدان و قضات و وکلا و تمام تطبیق‌کنندگان فرهنگ و علم و
 قانون بر اشخاص و بر مومسات که ابزار کارشان کلام است و سهم عمده را در تربیت نسل جوان
 و شخصیت آن دارد و صرف نظر از انتفاع طلبی بعضی‌ها مثل وکلا ، در مجموع کارشان اغلب
 خالی از نفع شخصی ، و دور از مزدوری است .
 یا مثل طبیبان و مهندسان (تکنسین‌ها) و محققان و همه متخصصان در فنون که
 در رده دسته سوم روشنفکری محسوب می‌شوند چون که علیرغم ظاهرش که ارزش روشنفکریش
 با دسته پیش تفاوت چندانی ندارد ، قصد انتفاع دارد و اینکه ابزار اصلی کارشان کلام
 نیست و نیز ارزش تربیتی دسته اول و دوم را ندارد . راه حل این قضیه که این گروه را در
 دسته روشنفکران خودی قرار دهد و آنان را در حد شایستگی و فنی آنان مفید گرداند از
 این قرار است .

مهندس ساختمان یا برق و مکانیک ، تعمیرکننده مصنوع خارجی نباشد بلکه خود
 سازنده و مبدع باشد ، طبیب نوعی دلال واسطه میان کارخانه های داروسازی و بیماران

یامیان کارخانه‌های سازنده وسایل آزمایشگاهی نباشد، بلکه خادم بیمارستانهای دولتی و بیمه‌های اجتماعی و خدمات عمومی باشد که ارزش روشنفکری بیشتری پیدامی‌کند، تا آنکه از درآمد مطب خصوصی خود را ارتزاق می‌کند و ناچار مخالف احتمالی سرسخت هر نوع بیمه عمومی یا بهداشت همگانی و مجانی خواهد بود.

یامثل آموزگاران و منشیان اداری (غرض از منشیان اداری، میرزا بنویس‌های اداری است از زن و مرد که ضباط و شبات اندیا اندیکار تونویس تا مدیر و دفتری و معاون و الخ... نه خانمهای مستفرنگ برخاسته از اشرافیت مضمحل و مکش مرگ‌مای، که در مقوله روشنفکری ابدا "جس نمی‌گیرند").

یادسته پنجم مثل گویندگان و نویسندگان و اجرا کنندگان برنامه‌های رادیو و تلویزیون و اکثریت ناشران و روزنامه‌نویسان و خبرنگاران مطبوعات که چون در کار آنان قصد انتفاع است در خط مبلغ شدن برای حکومت‌ها قرار دارند. در کار این دسته روشنفکران که ابزار کار همگی شان کلام است، جز ندره"، خبری از ابداع نیست و بلکه از اقلیت بسیار اندکی از این دسته که بگذریم، در حکومت‌های نیمه استعماری، حاصل کار اغلب ایشان یا قسست اعظم کارشان، قلب حقیقت است چرا که در حوزه سانسور عمل می‌کنند و البته محرک بیشتر آنها نفع مادی و آنی و بازاری است.

آنچه در باره پنج دسته فوق آمد تلخیصی از نظریات نویسنده است که مراتب روشنفکران ایرانی را اینگونه تقسیم بندی کرده است و امروز با توجه به انقلاب معظم و بنیادی که رخ داده است تغییرات و انتظاراتی از آن جمله برآورده شده است و دیگر گونی‌های عمده دیگری لازم دارد.

در کنار این گروه‌های روشنفکری، دو دسته دیگر مطرح می‌شوند که نظامیان و روحانیان - و به اصطلاح او "روشنفکران سنتی" باشند و دارای اثر رهبری در طول تاریخ مدون ایران، به طوریکه از باستانی‌ترین عهد اساطیری تا جدیدترین دوره‌های تاریخی، در اغلب وقایع حاضر و ناظر بوده‌اند و هر ورقی در تاریخ ایران را که بازکنیم جای پای این دورا خالی نمی‌بینیم.

و ازین نظر است که اختلاف و وجه تمایزی میان روحانیان و نظامیان و قبلش روشنفکران

به طور اعم ارائه می دهد و بعد علت گریز روشنفکران از روحانی در چند مورد معلوم می دارد ، و مطلب را به آنجا می کشاند که عاقبت بسیاری از روشنفکران مجبور می شوند پاتوق های خاصی برای خود درست کنند و بازی هایی از نوع زردشتی بازی ، کسروی بازی ، فردوسی بازی ، بابی و ازلی و فراماسونری و حزب بازی فرمایشی و سوسیالیست بازی ، در بیاورند تا سر جوانان را یک جوری گرم نگه دارند و اینگونه می شود که رابطه جوانان را حتی با وقایع صدر مشروطه و تغییر رژیم برپیدند و نیز با دوره قاجار و از آن راه با تمام دوره اسلامی که به قولش انگار که از پس ساسانیان تا طلوع حکومت کودتا فقط دوروز و نصفی بوده است که آنهم در خواب گذشته .

به واقع اگر این کتاب خوب تحلیل و زیر و رو شود ، تاریخچه ای از روشنفکران عموماً ، و احزاب و شخصیت ها دستگیر می شود که امروز به درد می خورد .

بعلاوه این کتاب نشان دهنده خاستگاه خود جلال هم هست که از آن خاستگاه برخاسته و به عنوان یک روشنفکر سخنهایی را گفته است ، زیرا بر خورد همین خاستگاه است که جلال را وادار کرده است تا این مطالب را بنویسد و به وضع و عملکرد روحانی و نظامی و دیگر روشنفکران و تعیین حدود روشنفکری آنها رسیدگی کند و اختلافشان را روشن نماید و در باره اثرات مخرب و بلاسوزی که به نسبت در حفظ وجهالت و تقویت وضع استعمار و استبداد و استثمار داشته اند ، و نیز پاره ای حرکت های فرهنگی و سیاسی که برخی از آنان بنیاد نهاده اند ، روشنگری نماید .

گذشته ازین در حقیقت ، هم از روی این کتاب می شود آل احمد را تحلیل کرد . و فهمید زندگیش از کجا شروع شده و به کجا رسیده و موضعش در برابر جریانات و سیاستهای مختلف چگونه است مثل حکومت های مختلف ، استعمار و استثمار و استبداد ، قدرتهای داخلی سرمایه داری ، کمونیسم ، غرب زدگی و امثال اینها که خود او با هر کدام به نحوی درگیر بوده و دست و پنجه نرم کرده است ، چنان که نخست یک بچه آخوند مسلمان شیعی و سخت تحت تأثیر فرهنگ سنتی مذهبی بوده است و بعدها با افکار کسروی سروکار پیدا کرده و سپس سراغ حزب توده رفته و با آنها همکاری کرده و عاقبت از آن بریده و منفورش کرده است و به همین ترتیب در موضعهای دیگر ، شاید در دارودسته جبهه ملی و حزب زحمتکشان که

از آنها نیز کنار گرفته و برخی را چون حزب ایران و ازین قبیل باقلم چوب زده است و یا مدتی با خلیل ملکی و امثال او سروکار داشته، و آنگاه کم‌کم کشیده شده است به سوی نوعی عرفان و مذهب آگاهانه. و در اینجا ضمن ارائه تحلیلهائی از احزاب و گروهها و شخصیت‌ها، آخرین موضع‌های خود را نشان داده است.

نوشته‌های آل‌احمد در این باب هشدار دهنده است و بیدارکننده، و این بیداری و هوشیاری نیز مقدمه‌ای است برای فعالیت صحیح، چنانکه موقتی بدانیم اختلاف مابین روشنفکران و روحانی یک، اختلافی بوده که همیشه حکومتها و قدرتهای جابر، به‌خاطر ایجاد سلطه به سود خودشان دامن می‌زدند، خیلی طبیعی است که با ملاحظه محتویات و ارسائی شده و تحقق یافته این کتاب، این دودسته به‌هوش بیایند و از اختلافهایشان جلوگیری کنند. و البته معنی جلوگیری از اختلاف این نیست که یکی از طرفین هرکاری خواست بکند و دیگری سکوت محض باشد. و یا یک، دسته‌ای انتظار داشته باشد دیگری، صد درصد تابع وی شود.

و مهمتر آگاهی ازین زمینه‌های محقق شده است که جوان ایرانی یا سایر طبقات سنی بتواند با مطالعه آن، خود را ازین نوع ورطه‌ها که جای هلاک است در امان دارد و از زیر یوغ شخص پرستی‌ها و گروه‌گراییها، رها شود و برای خودش مشخص کند که چه باید بکند و راهش کدامست.

